ISSN 2414-0023 (Print)
ISSN 2414-004X (Online)
ІНСТИТУТ ПСИХОЛОГІЇ імені Г.С. Костюка
PSYCHOLOGICAL JOURNAL
DOI (Issue): https://doi.org/10.31108/1.2021.7.9
Volume 7 Issue 9 (53) 2021

СПРИЙНЯТТЯ СЛОВА-СТИМУЛУ «ЖИТТЯ» СВІДКАМИ ГОЛОДОМОРУ ТА ЇХ НАЩАДКАМИ

Ірина Євченко[1], Андрій Маслюк[2]

[1]Кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології Київського національного торговельно-економічного університету, м. Київ (Україна)

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-3204-5954

[2]Доктор психологічних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник лабораторії психології навчання ім. І. О. Синиці Інституту психології імені Г. С. Костюка Національної академії педагогічних наук України, м. Київ (Україна)

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-0530-9969

UDC: 159.9 (09)

АНОТАЦІЯ

Стаття містить результати порівняльного аналізу асоціативного ряду на слово-стимул «життя» свідків голодомору та нащадків свідків голодомору в Україні. Розглянуто наукові підходи до визначення особливостей травмуючих ситуацій, наслідків травматизації. Аналіз сучасних наукових праць, присвячених проблематиці вивчення травмуючих подій, дозволяє стверджувати, що «непропрацьована» травма згубно впливає на особистісний розвиток особистості й, відповідно, наслідки травматизації позначаються на прийдешніх поколіннях.

З метою виявлення особливостей сприйняття слова-стимулу «життя» нащадками свідків голодомору, було проведене емпіричне дослідження, в ході якого виділено три групи нащадків свідків голодомору: потенційні діти свідків голодомору (перше покоління), потенційні внуки свідків голодомору (друге покоління), потенційні правнуки свідків голодомору (третє покоління). Учасники опитування знали про події голодомору в Україні, а значна частина отримали дані знання не лише у закладах освіти, а й у власних родинах. Проаналізовані результати порівняли з результатами свідків голодомору на слово-стимул «життя», які було отримано Маслюком А. М. в ході попереднього дослідження.

За результатами емпіричного дослідження можемо констатувати, що асоціативне поле слова-стимулу «життя» у свідків голодомору та їх нащадків має суттєві відмінності. Для свідків голодомору та нащадків у першому поколінні асоціації на слово-стимул «життя» мають більш негативне навантаження, тобто свідки голодомору та нащадки у першому поколінні сприймають життя як складне, частіше схильні до розчарувань. Представникам другого і третього покоління вдалося переосмислити ставлення до життя, тому вони налаштовані на позитивне сприймання життєвих подій. Часовій життєвій перспективі найбільшу увагу приділяє третє покоління, хоча вікові особливості сприяють загостреному ставленню до життєвих подій як до чогось міфічного, таємничого. За результатами дослідження ми не можемо однозначно констатувати зменшення травмуючого впливу подій голодомору в Україні з кожним прийдешнім поколінням, тому необхідне проведення додаткових психологічних досліджень.

Ключові слова: життя, травма, голодомор, переживання, нащадки свідків голодомору.

Постановка проблеми. 24 листопада в Україні відзначається День пам'яті жертв Голодомору – мільйонів загиблих у результаті створеного сталінським режимом у 1932–1933 роках штучного голоду селян радянської України. Створений голод був цілком свідомою політикою Сталіна стосовно українського селянства, актом примусу й залякування, відповіддю на непокору й опір українців політиці насильницької колективізації.

Голодомор в Україні 1932–1933 років офіційно визнали геноцидом українського народу такі держави: Австралія, Ватикан, Грузія, Еквадор, Естонія, Канада,

Address for correspondence, e-mail: editpsychas@gmail.com
Copyright: © *Iryna Yevchenko, Andrii Masliuk*

This is an Open Access journal, all articles are distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0) License (http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/), allowing third parties to copy and redistribute the material in any medium or format and to remix, transform, and build upon the material, provided the original work is properly cited and states its license.

ISSN 2414-0023 (Print)
ISSN 2414-004X (Online)
ІНСТИТУТ ПСИХОЛОГІЇ імені Г.С. Костюка
PSYCHOLOGICAL JOURNAL
DOI (Issue): https://doi.org/10.31108/1.2021.7.9
Volume 7 Issue 9 (53) 2021

Колумбія, Латвія, Литва, Мексика, Парагвай, Перу, Польща, Угорщина, Португалія, США.

Ще ряд країн в офіційних зверненнях засудили Голодомор як акт винищення людства, вчинений тоталітарним сталінським режимом або вшанували пам'ять його жертв, зокрема: Андорра, Аргентина, Бразилія, Іспанія, Італія, Словаччина, Чехія, Чилі.

На міждержавному рівні пам'ять жертв Голодомору вшановували:

в ООН – Спільна заява делегацій держав-членів ООН від 07.11.2003;

ЮНЕСКО – Резолюція Генеральної конференції, прийнята одноголосно від 01.11.2007;

ОБСЄ – Спільна заява від 30.11.2007;

ПА ОБСЄ – Резолюція від 03.07.2008;

Європарламент – Резолюція Європарламенту від 23.10.2008;

ПАРЄ – Парламентська асамблея Ради Європи (ПАРЄ) у пунктах 10-11 резолюції 1723 «Вшанування пам'яті жертв Великого Голоду (Голодомору) на території колишнього СРСР» від 28 квітня 2010 року визнала Голодомор «злочином Радянського режиму проти власного народу» та злочином проти людяності.

Впродовж десятиліть тема Голодомору на території СРСР була табуйованою. Допоки існував комуністичний режим, навіть говорити про голод 1932–1933 років було суворо заборонено. Але людська пам'ять зберігала інформацію про ті страшні події, коли люди, доведені до відчаю відсутністю будь-якої їжі (фізіологічна депривація), втрачали розум, вчиняли самогубства, навіть зустрічалися акти канібалізму. Відбулася травматизація цілого народу, яка породила віддалені психотравмуючі наслідки, що негативно впливають на самоактуалізацію майбутніх поколінь, збереження пам'яті свого роду.

Психологічне осмислення травмуючих подій (війни, Чорнобильська катастрофа, землетруси, повені, теракти та ін.) є передумовою адекватного реагування на виклики, які постають перед сучасним суспільством. У цьому контексті загострюється потреба поглибленого вивчення переживань людини в екстремальних умовах, зокрема й в умовах голодомору першої половини XX століття в Україні.

Характерні ознаки людей, що пережили травмуючу ситуацію й не «пропрацювали» її з фахівцем-психологом, насамперед зводяться до ураження мотиваційної та емоційно-вольової сфер. Це проявляється в неадекватній поведінці, деформації життєвої перспективи, підвищеній тривожності, підозрілості, агресивності, загальному ослабленні психофізичних і соціально-психологічних можливостей. Зокрема, дітям, які пережили травмуючу подію, притаманні почуття соціальної незахищеності й неповноцінності, у них наявні розлади контролю за емоційною сферою, посилення агресивності, психологічної залежності, відчуття загрози. Такий стан блокує повноцінний особистісний розвиток як у площині біогенних потреб, так і на рівні соціальної самореалізації, призводячи до депресії, неадекватності, психологічного омертвіння тощо.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Історія розвитку українського суспільства містить багато травмуючих подій: гноблення, насильство, війни, голодомор. Навіть зараз, у XXI столітті, на території нашої держави, у центрі Європи, триває 6-й рік війна. Частина населення перебуває в зоні бойових дій, більше 1 мільйона людей з Донбасу стали вимушеними переселенцями. Черговий раз залишити власну землю змушені й кримські татари, які не хочуть визнавати окупації Криму Російською Федерацією. Більшість цих людей потребують психологічної підтримки. І в наш час вони мають змогу її отримати від спеціалістів.

Досить новим напрямком психології є систематичне вивчення реакції людини на травму (О. Блінов, Дж. Бріер, Н. Гоцуляк, Е. Дебліндже, Дж. Коен, А. Маннаріно, М. Мюллер, Н. Оніщенко, О. Романчук, К. Скотт тощо). О. Блінов розглядає психологію бойової психічної травми (Блінов, 2016); Дж. Бріер, К. Скотт акцентують увагу на травмофокусованій психотерапії (Бріер, Скотт, 2015); О. Романчук з колегами розробляє поради та програми щодо підтримки ветеранів, які пережили травмуючі події (Романчук та інші, 2016).

Вивченням феномену переживання науковці зацікавилися значно раніше. Зокрема Н. Оніщенко акцентує увагу на етапах переживання психічної травми (Оніщенко, 2015). Психологічну категорію «переживання» досліджували Ф. Василюк (Василюк,

© Iryna Yevchenko, Andrii Masliuk

ISSN 2414-0023 (Print)
ISSN 2414-004X (Online)
ІНСТИТУТ ПСИХОЛОГІЇ імені Г.С. Костюка
PSYCHOLOGICAL JOURNAL
DOI (Issue): https://doi.org/10.31108/1.2021.7.9
Volume 7 Issue 9 (53) 2021

1984, 2005); С. Бондарєва (Бондарєва, 2007); А. Маслюк (Маслюк, 2007) тощо.

«Особливо травмують ситуації, які змушують приховувати свої переживання, постійно стримувати прояви страху, тривоги і не мати змоги зняти з себе тягар напруги, хоча б тимчасово. Можливо лише припустити, яка глобальна зміна відбулася у внутрішньому світі людини, що пережила голодомор» (Маслюк, 2011 : 51). Негативні зміни самосвідомості, призводять до появи відхилень у формуванні самооцінки, служать причиною розладів і дисгармоній у процесі особистісного становлення, шкодять психічному й фізичному здоров'ю особистості (Бобылева, 2006).

О. Леонтьєв зазначав, що свідомість людини пристрасна (Леонтьев, 1979). Ми повинні говорити про таку функцію свідомості, як переживання того, що відображається. Послідовність подій є не такою, що людина спочатку будує образ, а потім його переживає, а, насправді, побудова образу, сам образ і його переживання – це, загалом, є одне й те саме. Образ неможливий без переживання. Тобто вже саме те, що це мій образ, означає, що він пройшов через всю особистісну структуру, через весь досвід, все минуле і майбутнє конкретної людини. І тому розділяти явища переживання, відображення і породження синкретичного образу просто немає сенсу. Власне «Я» пропускає через себе, продукує своє бачення. Підкреслимо слово «своє», адже ми будуємо образ після і в процесі проживання події, тому образ в дійсності і переживається.

Зокрема, О. Артем'єва запропонувала розглядати структуру досвіду у вигляді трьох утворень (шарів), іменованими «перцептивним світом», «семантичним шаром» і «ядерним шаром амодальних структур» (Артемьева, 1999).

Перцептивний світ задається як безліч упорядкованих один щодо одного об'єктів, які утворюють простір, час, значення, сенси й «містять» у собі тіло самого суб'єкта. Регульований значеннями й сенсами, цей шар, його будівельний матеріал, модальний.

Наступний шар – семантичний – містить у собі сліди досвіду, зафіксовані у вигляді відносин «гарний-поганий», «сильний-слабкий» тощо. Будучи перехідним між поверхневими та ядерними структурами образу світу, цей шар також насичений значеннями й сенсами, ще не позбавленими своєї модальності. За автором, цей шар пов'язаний і називається «картиною світу» людини.

Нарешті, найглибший, співвідносний з ядерними структурами образу світу, – це шар амодальних структур, що утворюється при обробленні (усвідомленні) семантичного шару. Про влаштування й мову цього шару відомо лише те, що в ньому наявні адаптаційні координати-розподільники, очолює які протиставлення «небезпечний-безпечний». У другу чергу до нього належать критерії розбивки світу на об'єкти, ситуації, явища, а також підмінні реальності – той значеннєвий контекст, у який досліджуваний в експерименті включає пред'явлений для оцінювання апріорі несемантизований об'єкт. Цей шар О. Артем'єва і називає у вузькому значенні слова «образом світу».

Отже, реальна дійсність відбивається психікою у вигляді «картини та образу світу» (Артемьева, 1999; Леонтьев, 2001), яка є продуктом суб'єктивного відображення реальності та процесом побудови у свідомості образу цієї реальності, що в нашому розумінні, нерозривно поєднується з переживанням особистості.

Через переживання особистості виявляється ставлення до навколишнього світу, спонукання до дій, передбачення їхніх наслідків, пов'язаних з емоціями, з волею особистості. Вольове зусилля на феноменологічному рівні розглядається як переживання особливої внутрішньої роботи в ситуації необхідності здійснення дії за відсутності або слабкої вираженості спонукання до неї. Переживання виступає в якості форми вияву ставлення особистості до об'єкта, самої себе, іншої особистості як до цінності та у формі даності нам нашого ставлення до того, що нас оточує, факт нашого внутрішнього накопиченого досвіду. Саме у переживаннях відбувається розгортання особистістю наявної події і її ставлення до неї, яке спонукають емоції. Тобто, відбувається постійне та циклічне «функціональне коло переживань», на що вказував Ф. Лерш (Лерш, 2001). Під час переживань і через них змінюється діалог людини зі світом, оскільки потяги і прагнення сприяють утворенню нового кола переживань, зміни їхнього змісту, а відповідно, вони наштовхують і до зміни самої особистості.

DOI (Article): https://doi.org/10.31108/1.2021.7.9.4
© Iryna Yevchenko, Andrii Masliuk

ISSN 2414-0023 (Print)
ISSN 2414-004X (Online)
ІНСТИТУТ ПСИХОЛОГІЇ імені Г.С. Костюка
PSYCHOLOGICAL JOURNAL
DOI (Issue): https://doi.org/10.31108/1.2021.7.9
Volume 7 Issue 9 (53) 2021

Таким чином, переживання в афективній сфері допомагає особистості оцінити подію, тим самим спонукаючи до дій, і віднайти адекватні засоби подолання події, але завжди має вибір, здатний змінити сенсовизначальні орієнтації. Вибір траєкторії подальшого напряму самостворення залежить значною мірою від самого суб'єкта. Власне в акті особистісного вибору експлікується, виявляється суб'єктність як така.

Серед подій, які можуть призвести до кризи, емоційного стресу, різні автори виділяють такі, як смерть близької людини, важке захворювання, відокремлення від батьків, родини, друзів, зміна зовнішності, зміна соціальних обставин, одруження, різкі зміни соціального статусу.

Особливо травмуючими були події 1932-33 років, коли покоління свідків голодомору до 1991 року боялося згадувати про пережиті події. Тобто відбулася травматизація під час голодомору, а про пережиту травму потрібно було мовчати, тримати всі переживання, емоції в собі, не розповідати навіть власним дітям про пережите! Це лише посилювало наслідки травматизації, негативно впливало на особистість. Свідки голодоморів продовжували жити зі своєю травмою, «травмованими» народжували й виховували дітей, яким несвідомо закладали страх перед голодом, який проявлявся у прагненні купити більше за потрібне продуктів харчування, нагодувати, досить часто насильно, дітей, гостей. У дослідженні, проведеному А. Маслюком у 2006-2009 роках, встановлено, що 96,6 % мешканців села і 6,6 % мешканців міста роблять запаси харчів на рік, бо «так робили мої батьки, дідусі, бабусі» у 76,6 % – зазначили мешканці села і у 16,6 % мешканці міста (Маслюк, 2011 : 110-111).

Дослідники Р. Халліг й В. фон Вартбург пропонують досить стрункy й несуперечливу типологію універсальних категорій, що описує зміст людської свідомості. Універсум складається з трьох компонентів: Всесвіт, Людина й Людина у Всесвіті. До першого належать поняття, які можна об'єднати гіперкатегорією «онтологічне», а саме: «небо й небесні тіла», «земля», «рослинний світ», «тваринний світ». Конгломерат понять Людина наповнений змістом гіперкатегорії «екзистенційне»: «людина як жива істота» (стать, раса, частини тіла, органи і їхнє функціонування, п'ять чуттів, рухи й положення тіла, сон, здоров'я й хвороби, людське життя загалом, потреби людської істоти); «душа й розум» (розум, мудрість, здібності, сприймання, свідомість, пам'ять, уява, мислення, почуття, воля, мораль); «людина як суспільна істота» (суспільство й суспільні комунікації, мова, транспорт); «соціальна організація й соціальні інститути» (громада, держава, право, освіта, зовнішня політика, оборона, війна, література й мистецтво, віра й релігія). Нарешті, третьому компонентові Універсуму – Людина у Всесвіті – відповідає зміст гіперкатегорії «гносеологія». Сюди належать: «наука й техніка» (точні науки й гуманітарні, техніка й промисловість) і «людина a priori» (буття, якості й стани, відношення, порядок, цінність, число й кількість, простір, час, причина, рух, зміна).

З урахуванням семантики даного списку категорій ми використали складений набір з 18 лексем-іменників, що, гіпотетично, відбивають феноменологію етнічних констант. З цього погляду універсальні поняття, що згодом стали стимульним матеріалом в асоціативному експерименті, розділилися на три групи.

Першу групу склали маркери етнічної ідентичності: народ, Україна.

Другу групу склали лексеми, семантика яких відбиває екзистенційні цінності людини: життя, смерть, хліб, голод, свобода, душа, релігія.

До третьої групи ввійшли локалізатори психологічного центру (середини психологічного простору етносу): дім, земля, сім'я, мати, батько. Категорії, що залишилися (жінка, чоловік, друг, дитина), – це об'єкти змішаної семантики й можуть бути віднесені до однієї з названих груп (Лозова, 2007).

Відомо, що асоціація як зв'язок між певними об'єктами або явищами заснована на особистому, суб'єктивному досвіді. «Досвід цей може збігатися з досвідом тієї культури, до якої належить людина, але може бути одночасно й особистим, укоріненим у минулому досвіді самого суб'єкта», – зауважує Р. Фрумкіна (Фрумкина, 2001 : 189). Поняття асоціацій, що досліджується як у психолінгвістиці, так і в психосемантиці, тісно пов'язане з поняттям конотації: не випадково найчастіше термін «семантична асоціація» фігурує як синонім «конотації». Але якщо асоціації, зв'язані зі словом,

DOI (Article): https://doi.org/10.31108/1.2021.7.9.4
© Iryna Yevchenko, Andrii Masliuk

ISSN 2414-0023 (Print)
ISSN 2414-004X (Online)
ІНСТИТУТ ПСИХОЛОГІЇ імені Г.С. Костюка
PSYCHOLOGICAL JOURNAL
DOI (Issue): https://doi.org/10.31108/1.2021.7.9
Volume 7 Issue 9 (53) 2021

можуть бути цілком індивідуальними, то конотації – це загальноприйняті асоціації або асоціативні норми. Так, Р. Фрумкіна виділяє кілька груп асоціацій: 1) за значеннєвою близькістю; 2) за значеннєвими протиставленнями; 3) за співзвучністю; 4) асоціації, які базуються на причиново-наслідкових відношеннях; 5) асоціації на базі відношення узагальнення (Фрумкина, 2001 : 194).

Автори поставили **завдання**: дослідити вплив голодомору на наступні покоління, зокрема здійснити психолінгвістичний аналіз значення концепту «життя» для свідків голодоморів та їх нащадків.

Методологія дослідження: психолінгвістичний експеримент, де досліджуваним пропонувалася низка слів, на які вони повинні були відреагувати в письмовій формі асоціаціями, що безпосередньо виникали в них у зв'язку з названим словом. В якості асоціатів приймалися будь-які реакції: слова різних частин мови, словосполучення тощо. Слова-стимули подавалися у такому порядку: дитина; свобода; друг; дім; чоловік; релігія; хліб; Україна; голод; душа; батько; народ; мати; сім'я; жінка; земля; життя; смерть (Yevchenko, Masliuk, 2020). В якості додаткового методу було проведене анкетування (для уточнення характеристик вибірки та з'ясування окремих питань стосовно знань про події голодомору 1932-33 років в Україні). Для статистичної обробки отриманого матеріалу використовувалися методи групування та частотний аналіз.

Дослідження проводилося в письмовій формі. Загальна кількість досліджуваних, які взяли участь в опитування 656 (539 (82,2 %) – жіночої статі та 117 (17,8 %) – чоловічої статі) віком від 11 до 75 років. Місце проживання респондентів: м. Київ та Київська область, м. Вінниця та Вінницька область, м. Луцьк та Волинська область, Житомирська область, Запорізька область, Миколаївська область, Полтавська область, Рівненська область, Сумська область, Тернопільська область, Херсонська область, Черкаська область, Чернігівська область, м. Краків (Польща).

З опитаних респондентів лише 14 народилися й провели роки раннього дитинства за межами України (Азербайджан, Білорусь, Казахстан, Латвія, Молдова, Угорщина по 1 респонденту відповідно, Росія – 8 респондентів).

Виклад основного матеріалу. Травматизація свідків голодомору виявляється в пролонгованому в часі страху. Всі люди, які пережили голодомор, неодноразово бачили смерть близьких, рідних, сусідів. Більшість досліджуваних свідків голодомору пережили цю травмуючи подію в дитинстві й в подальшому боялися говорити за свої переживання.

В даній публікації ми проаналізуємо асоціативний ряд концепту «життя». Асоціативне поле слова-стимулу «життя» у свідомості опитаних репрезентовано 1426 реакціями. За традицією проведення вільного асоціативного експерименту, ми взяли до уваги лише першу відповідь і отримали 568 відповідей, включаючи 199 слів, 24 словосполучень, 7 речень, 88 відмов. Кількість реакцій, наданих на стимул, не збігається з кількість опитаних. Експериментаторами не з'ясовувалося в індивідуальному порядку причини відмов від надання відповіді.

Отримані асоціації на слово-стимул «життя» було розподілено за факторами групування, після проведення семантичної інтерпретації результатів, отримали наступний розподіл слів:

атрибутивний: активний, активність, буття, веселе, гарне, багате, одне, вогонь, вода, дорого, існування, можливість зробити багато добрих справ, народження, їжа, коло обіг емоцій, коротка мить в історії людства, пізнання всього нового, прекрасна, приємно, подорожі, форма існування, робота, спілкування, хороше;

субстантивно-метафоричний: адреналін, веселка, вільне, воля, все, дерева, дарунок, дивовижне, дихання, мир, надія, багато можливостей, безмежні можливості, паросток, важливе, веселощі, вірність, все, всесвіт, дихання, прекрасне, емоції, жито, радість, жовтий колір, здоров'я, квіти, краса, любов, досягти успіху, зелений колір, земля, Україна, надія, найдорожчий дар людині, цінність, насолода, незалежність, норма, паросток, кохання, люблю, подих, любов, мир, мрія, мудрість, найкраще, найцікавіше, найкраще, що є на планеті, насичене, найкраще, що є у людини, насолода, пульс, щасливе, незабутні моменти, непередбачуване, непередбачуваність, яскраве, неповторне, неповторні відчуття, різноманітність, свобода, сенс, пам'ять, сонце, справжнє, подарунок, схід сонця, яскраве, хліб, цвіт,

ISSN 2414-0023 (Print)
ISSN 2414-004X (Online)
ІНСТИТУТ ПСИХОЛОГІЇ імені Г.С. Костюка
PSYCHOLOGICAL JOURNAL
DOI (Issue): https://doi.org/10.31108/1.2021.7.9
Volume 7 Issue 9 (53) 2021

цікаве, чудове, шанс, позитив, школа, щасливе, поле, щастя, право кожного, прекрасне, процвітання, процес, радісне, різне, різнобарвне, ріст, розвиток, рух, світле, світло, свобода, своє, сенс, сонце, стимул, цікаве, цікавість, цілеспрямованість, цінне, цінність, червоний;

міфічний: антонім смерті, Божий дар, віра, вибір, дар, дар Божий, дорога, невідане, вічне для душі, даровано Богом, дорога, душа, єдине, доля, життя, мудрість, навколо нас, початок, продовження, продовження роду, рух, світ, світло, після смерті, скарб, смерть, шлях, початок нового, це все;

часовий: безкінечне, безмежжя, безмежне, відрізок часу, вічне, довге, вік, годинник, довго, кожна година, один раз, коротке, час, одноразове, майбутнє, моменти, моя історія, не вічне, прожити, процес, нетривалість, тривалість, тут і зараз, час, проміжок часу, проміжок часу перебування на землі, теперішнє, цикл, швидке, швидко минає, швидкоплинне, швидкоплинність;

рефлексивний: бажане, багатогранність, данність, найдорожче, безліч спроб, безтурботність, взлети і падіння, вільне, плани, впевненість, досвід, досягнення мети, можливість, дорогоцінне, досвід, спосіб існування, життя це наше все, можливості, іти вперед, нове, пошук сенсу, реалізація, розвиток, розкриття, реальність, роздуми, розуміння, самовдосконалення, самопізнання, свідомість, осмислення, старт, трансформація, спогади, Я;

генетичний: дитинка, дала мати, діти, люди, людина, мама, найцінніше, що дала мати, новонароджена дитина, рід, родина, сім'я;

травмуючий: боротьба, випробування, бентежить, біль, важкість, важко, невпевненість, клітка, невдачі, обмежене, терплячість, чорне, розчарування, сором, труднощі, тяжке.

До ядра асоціативного поля зазвичай відносять асоціації, які зустрічаються з частотою більше 10 %. Відповідно у нашому дослідженні це «радість» 77 (13,6 %), входить до субстантивно-метафоричного фактору групування. В зону поля ближньої периферії увійшла асоціація з субстантивно-метафоричного фактору групування – «щастя» – 27 (4,8 %). В зону дальньої периферії увійшли: «смерть» – 20 (3,5 %), «свобода» – 16 (2,8 %), «одне» – 14 (2,5 %), «довге» – 13 (2,3 %) та «цінність» – 12 (2,1 %), відповідно міфічного, субстантивно-метафоричного та часового факторів групування. Решта слів належать до зони крайньої периферії.

Але нашим завданням було не лише здійснити загальний психолінгвістичний аналіз слова-стимулу «життя», а з'ясувати, які асоціації це слово викликає у нащадків свідків голодомору та порівняти отримані результати з асоціаціями на слово-стимул «життя» свідків голодомору (Маслюк, 2011 : 97-99). Саме тому наступним кроком нашого дослідження був розподіл респондентів за віковими показниками на категорії дітей, внуків та правнуків свідків голодоморів, тобто на перше (n=39) покоління, друге (n=247) та третє (n=370) та з'ясування особливостей їх реакцій на слово-стимул «життя».

Всі учасники опитування знають про події голодомору в Україні, а значна частина отримали дані знання не лише у закладах освіти, а й у власних родинах (було підтверджено додатковим анкетуванням, результати якого оприлюднювати недоречно в даній публікації з огляду на її обмежені розміри).

Розподіливши респондентів за віковими показниками ми маємо змогу проаналізувати асоціативний ряд до слова-стимулу «життя» представників кожного покоління.

35,9 % (n=14) респондентів I покоління не змогли підібрати асоціації до слова «життя», тому для аналізу ми отримали лише 25 слів-реакцій. Респонденти II та III покоління відповідно у 14,1 % (n=35) та 10,5 % (n=39) не змогли підібрати асоціації до слова «життя». Відповідно для аналізу ми отримали 212 та 331 слів-реакцій.

Наступний етап аналізу – підрахунок відсоткового співвідношення когнітивних ознак та їх відображення у формі ядра (більше 10 %), ближньої периферії (4-10 %), дальньої периферії (2-4 %) та крайньої периферії (менше 2 %). Результати аналізу кількісного та відсоткового співвідношення отриманих мовних реакцій на слово-стимул «життя» ми представили в таблиці 1.

Отримані асоціації на слово-стимул «життя» було розподілено за факторами групування: атрибутивний, субстантивно-метафоричний, міфічний, часовий,

DOI (Article): https://doi.org/10.31108/1.2021.7.9.4
© Iryna Yevchenko, Andrii Masliuk

ISSN 2414-0023 (Print)
ISSN 2414-004X (Online)
ІНСТИТУТ ПСИХОЛОГІЇ імені Г.С. Костюка
PSYCHOLOGICAL JOURNAL
DOI (Issue): https://doi.org/10.31108/1.2021.7.9
Volume 7 Issue 9 (53) 2021

Таблиця 1.

Міжпоколінні результати асоціативного поля на слово-стимул «життя»

Складові асоціативного поля	I покоління	II покоління	III покоління
Ядро	яскраве (12 %)	радість (12,7 %)	радість (14,5 %)
Ближня периферія	радість (8 %)		щастя (5,7 %)
			свобода (4,2 %)
			смерть (4,2 %)
Дальня периферія	багатогранність (4 %)	дар (3,8 %)	одне (2,7 %)
	боротьба (4 %)	довге (3,8 %)	цінність (2,1 %)
	воля (4 %)	щастя (3,8 %)	
	дерева (4 %)	смерть (2,8 %)	
	дихання (4 %)	прекрасне (2,8 %)	
	довге (4 %)	існування (2,4 %)	
	мир (4 %)	щасливе (2,4 %)	
	надія (4 %)		
	найдорожче (4 %)		
	невідане (4 %)		
	одне (4 %)		
	паросток (4 %)		
	плани (4 %)		
	подарунок (4 %)		
	прекрасне (4 %)		
	спосіб існування (4 %)		
	Україна (4 %)		
	цінність (4 %)		
	час (4 %)		
	щасливе (4 %)		
Крайня периферія		надія (1,9 %)	початок (1,8 %)
		одне (1,9 %)	любов (1,5 %)
		цінність (1,9 %)	довге (1,2 %)
		віра (1,4 %)	емоції (1,2 %)
		можливість (1,4 %)	існування (1,2 %)
		початок (1,4 %)	надія (1,2 %)
		шлях (1,4 %)	насолода (1,2 %)
		яскраве (1,4 %)	реальність (1,2 %)
		безмежжя (0,9 %)	світло (1,2 %)
		веселе (0,9 %)	дар (0,9 %)
		випробування (0,9 %)	здоров'я (0,9 %)
		дорога (0,9 %)	земля (0,9 %)
		досвід (0,9 %)	коротке (0,9 %)
		єдине (0,9 %)	майбутнє (0,9 %)
		здоров'я (0,9 %)	сенс (0,9 %)
		народження (0,9 %)	сім'я (0,9 %)
		насолода (0,9 %)	швидкоплинне (0,9 %)
		паросток (0,9 %)	біль (0,6 %)
		розвиток (0,9 %)	важкість (0,6 %)
		рух (0,9 %)	вибір (0,6 %)
		світло (0,9 %)	вільне (0,6 %)
		свобода (0,9 %)	вічне (0,6 %)
		скарб (0,9 %)	воля (0,6 %)
		час (0,9 %)	дихання (0,6 %)
		шанс (0,9 %)	дорога (0,6 %)
		активний (0,5 %)	досвід (0,6 %)
		активність (0,5 %)	єдине (0,6 %)
		антонім смерті (0,5 %)	люди (0,6 %)
		бажане (0,5 %)	можливість (0,6 %)
		безкінечне (0,5 %)	можливості (0,6 %)
		безмежні можливості (0,5 %)	не вічне (0,6 %)
		Божий дар (0,5 %)	невдачі (0,6 %)
		боротьба (0,5 %)	непередбачуване (0,6 %)
		буття (0,5 %)	подарунок (0,6 %)
		веселка (0,5 %)	подорожі (0,6 %)
		відрізок часу (0,5 %)	прекрасне (0,6 %)

DOI (Article): https://doi.org/10.31108/1.2021.7.9.4
© Iryna Yevchenko, Andrii Masliuk

ISSN 2414-0023 (Print)
ISSN 2414-004X (Online)
DOI (Issue): https://doi.org/10.31108/1.2021.7.9
PSYCHOLOGICAL JOURNAL
Volume 7 Issue 9 (53) 2021

Продовження Таблиці 1.

	вільне (0,5 %)	процвітання (0,6 %)
	вічне (0,5 %)	розвиток (0,6 %)
	все (0,5 %)	скарб (0,6 %)
	гарне (0,5 %)	стимул (0,6 %)
	данність (0,5 %)	це все (0,6 %)
	дар Божий (0,5 %)	цикл (0,6 %)
	дарунок (0,5 %)	швидкоплинність (0,6 %)
	дивовижне (0,5 %)	шлях (0,6 %)
	дитинка (0,5 %)	адреналін (0,3 %)
	довго (0,5 %)	багате (0,3 %)
	дорого (0,5 %)	багато можливостей (0,3 %)
	досягнення мети (0,5 %)	безліч спроб (0,3 %)
	душа (0,5 %)	безтурботність (0,3 %)
	емоції (0,5 %)	бентежне (0,3 %)
	жито (0,5 %)	важко (0,3 %)
	життя (0,5 %)	важливе (0,3 %)
	жовтий колір (0,5 %)	весело (0,3 %)
	квіти (0,5 %)	веселощі (0,3 %)
	краса (0,5 %)	взлети і падіння (0,3 %)
	любов (0,5 %)	відрізок часу (0,3 %)
	люди (0,5 %)	вік (0,3 %)
	можливість зробити багато добрих справ (0,5 %)	віра (0,3 %)
	можливості (0,5 %)	вірність (0,3 %)
	мудрість (0,5 %)	вічне для душі (0,3 %)
	навколо нас (0,5 %)	вогонь (0,3 %)
	найдорожчий дар людині (0,5 %)	вода (0,3 %)
	невпевненість (0,5 %)	впевненість (0,3 %)
	незалежність (0,5 %)	все (0,3 %)
	нове (0,5 %)	всесвіт (0,3 %)
	норма (0,5 %)	годинник (0,3 %)
	один раз (0,5 %)	дала мати (0,3 %)
	одноразове (0,5 %)	дар божий (0,3 %)
	пізнання всього нового (0,5 %)	даровано богом (0,3 %)
	подих (0,5 %)	діти (0,3 %)
	пошук сенсу (0,5 %)	діяльність внутрішня і зовнішня (0,3 %)
	приємно (0,5 %)	діти(0,3 %)
	продовження (0,5 %)	довго (0,3 %)
	продовження роду (0,5 %)	доля (0,3 %)
	прожити (0,5 %)	дорогоцінне (0,3 %)
	процес (0,5 %)	досягти успіху (0,3 %)
	пульс (0,5 %)	жити (0,3 %)
	реалізація (0,5 %)	життя (0,3 %)
	рід (0,5 %)	життя це наше все (0,3 %)
	різноманітність (0,5 %)	здатність до життєдіяльності (0,3 %)
	родина (0,5 %)	зелений колір (0,3 %)
	розкриття (0,5 %)	іти вперед (0,3 %)
	самовдосконалення (0,5 %)	їжа (0,3 %)
	самопізнання (0,5 %)	клітка (0,3 %)
	свідомість (0,5 %)	кожна година (0,3 %)
	світ (0,5 %)	колообіг емоцій (0,3 %)
	сенс (0,5 %)	коротка мить в історії людства (0,3 %)
	сім'я (0,5 %)	кохання (0,3 %)
	сонце (0,5 %)	люблю (0,3 %)
	справжнє (0,5 %)	людина (0,3 %)
	старт (0,5 %)	мама (0,3 %)
	схід сонця (0,5 %)	мир (0,3 %)
	терплячість (0,5 %)	моменти (0,3 %)
	трансформація (0,5 %)	моя історія (0,3 %)
	тривалість (0,5 %)	мрія (0,3 %)

DOI (Article): https://doi.org/10.31108/1.2021.7.9.4
© Iryna Yevchenko, Andrii Masliuk

ISSN 2414-0023 (Print)
ISSN 2414-004X (Online)
DOI (Issue): https://doi.org/10.31108/1.2021.7.9

Продовження Таблиці 1.

		тут і зараз (0,5 %)	мудрість (0,3 %)
		форма існування (0,5 %)	найкраще (0,3 %)
		хліб (0,5 %)	найкраще, що є на планеті (0,3 %)
		цвіт (0,5 %)	найкраще, що є у людини (0,3 %)
		цікаве (0,5 %)	найцікавіше (0,3 %)
		чорне (0,5 %)	найцінніше, що дала мати (0,3 %)
		чудове (0,5 %)	насичене (0,3 %)
		школа (0,5 %)	невічне (0,3 %)
			незабутні моменти (0,3 %)
			непередбачуваність (0,3 %)
			неповторне (0,3 %)
			неповторні відчуття (0,3 %)
			нетривалість (0,3 %)
			новонароджена дитина (0,3 %)
			обмежене (0,3 %)
			осмислення (0,3 %)
			пам’ять (0,3 %)
			після смерті (0,3 %)
			позитив (0,3 %)
			поле (0,3 %)
			початок нового (0,3 %)
			право кожного (0,3 %)
			перебування на землі (0,3 %)
			процес (0,3 %)
			різне (0,3 %)
			різнобарвне (0,3 %)
			ріст (0,3 %)
			робота (0,3 %)
			роздуми (0,3 %)
			розуміння (0,3 %)
			розчарування (0,3 %)
			рух (0,3 %)
			світле (0,3 %)
			своє (0,3 %)
			сонце (0,3 %)
			сором (0,3 %)
			спілкування (0,3 %)
			спогади (0,3 %)
			теперішнє (0,3 %)
			труднощі (0,3 %)
			тяжке (0,3 %)
			хороше (0,3 %)
			цікаве (0,3 %)
			цікавість (0,3 %)
			цілеспрямованість (0,3 %)
			цінне (0,3 %)
			червоний (0,3 %)
			швидке (0,3 %)
			швидко минає (0,3 %)
			щасливе (0,3 %)
			Я (0,3 %)

рефлексивний, генетичний, травмуючий для кожного покоління.

Завершальним етапом роботи було порівняння отриманих даних асоціативного ряду на слово-стимул «життя» нащадків голодомору із даними асоціативного ряду на слово-стимул «життя» свідків голодомору (Маслюк, 2011). Для кращого сприйняття матеріалу, проілюструємо отримані результати на рис. 1.

З результатів, представлених на рис. 1, чітко прослідковується, що свідки голодомору порівняно з

DOI (Article): https://doi.org/10.31108/1.2021.7.9.4
© Iryna Yevchenko, Andrii Masliuk

ISSN 2414-0023 (Print)
ISSN 2414-004X (Online)
DOI (Issue): https://doi.org/10.31108/1.2021.7.9
PSYCHOLOGICAL JOURNAL
Volume 7 Issue 9 (53) 2021

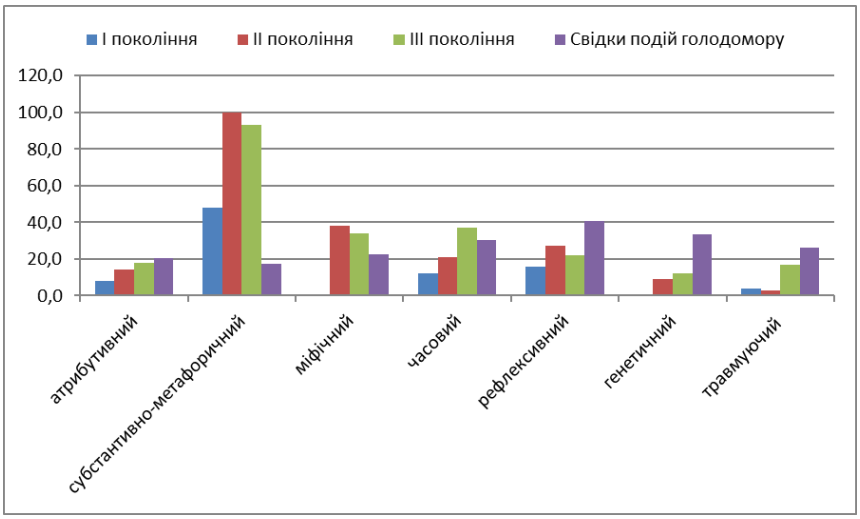

Рис. 1. Порівняння отриманих даних асоціативного ряду на слово-стимул «життя» нащадків голодомору із даними асоціативного ряду на слово-стимул «життя» свідків голодоморів

іншими учасниками дослідження, надавали слову «життя» рефлексивного, генетичного та травмуючого значення. Вони схильні до переосмислення життєвого шляху. Підвищені показники за травмуючим фактором у нащадків свідків голодомору ІІІ покоління ми можемо пояснити періодом психофізіологічного становлення особистості. Для І та ІІ покоління стимул «життя» не має негативного травмуючого навантаження. Суттєво різняться показники свідків голодомору та їх нащадків за фактором субстативно-метофоричним, що вказує на позитивне сприйняття життя сучасними поколіннями. Тобто ми можемо констатувати позитивну зміну у сприйнятті концепту «життя» нащадками свідків голодомору порівняно зі свідками голодомору (Маслюк, 2011 : 97-99).

Висновки. Виходячи з отриманих результатів емпіричного дослідження можемо констатувати, що асоціативне поле концепту «життя» у свідків голодомору та їх нащадків має суттєві відмінності. Для свідків голодомору та нащадків у І поколінні (потенційних дітей свідків голодомору) асоціації на слово-стимул «життя» мають більш негативне навантаження, тобто свідки голодомору та нащадки у І поколінні сприймають життя як складне, частіше схильні до розчарувань. Представникам ІІ і ІІІ покоління вдалося переосмислити ставлення до життя, тому вони налаштовані на позитивне сприймання життєвих подій, іноді ставляться до життя як до чогось міфічного, таємничого. Часовій життєвій перспективі найбільшу увагу приділяє ІІІ покоління, хоча вікові особливості сприяють загостреному ставленню до життєвих подій (підвищені показники за фактором «травмуючий»).

За результатами дослідження ми не можемо однозначно констатувати зменшення травмуючого впливу подій голодомору в Україні з кожним прийдешнім поколінням, тому необхідне проведення додаткових досліджень.

Перспективним напрямком **подальшого дослідження**, спираючись на отриманий дослідницький матеріал, вбачається порівняльний аналіз концептів «голод», «земля», «смерть» для свідків голодомору та їх нащадків. Також планується провести дослідження представників кримськотатарського народу та порівняти отримані результати.

References :

Artemeva, E. Yu. (1999). Osnovы psykholohyy subъektyvnoi semantyky [*Fundamentals of the psychology of subjective semantics*]. Moscow: Nauka; Smыsl [in Russian].

Blinov, O. A. (2016). Psykholohiia boiovoi psykhichnoi travmy [*Psychology of combat mental trauma*]. Kyiv: Talkom [in Ukrainian].

Bobыleva, Y. A. (2006). Professyonalnoe samoopredelenye detei, ostavshykhsia bez popechenyia rodytelei [Professional self-determination of children left without parental care]. *Voprosы*

ISSN 2414-0023 (Print)
ISSN 2414-004X (Online)
ІНСТИТУТ ПСИХОЛОГІЇ імені Г.С. Костюка
PSYCHOLOGICAL JOURNAL
DOI (Issue): https://doi.org/10.31108/1.2021.7.9
Volume 7 Issue 9 (53) 2021

psykholohyy detei y podrostkov. 1, 91-100 [in Russian].

Bondыreva, S. K. & Kolesov, D. V. (2007). Perezhyvanye (psykholohyia, sotsyolohyia, semantyka) [Experience: (psychology, sociology, semantics)]. Moscow: Moskovskyi psykholoho-sotsyalnыi ynstytut ; Voronezh : NPO «MODЭK» [in Russian].

Brier, D. & Skot, K. (2015). Osnovy travmofokusovanoi psykhoterapii [Fundamentals of trauma-focused psychotherapy]. Lviv: Svichado [in Ukrainian].

Vasyliuk, F. E. (2005). Perezhyvanye y molytva (opыt obshchepsykholohycheskoho yssledovanyia) [Experience and prayer (experience of general psychological research)]. Moscow: Smыsl [in Russian].

Vasyliuk, F. E. (1984). Psykholohyia perezhyvanyia (analyz preodolenyia krytycheskykh sytuatsyi) [Psychology of experience (analysis of overcoming critical situations)]. Moscow: MHU [in Russian].

Horbunova, V. V., Karachevskyi, A. B., Klymchuk, V. O., Netliukh, H. S., Romanchuk, O. I. (2016). Sotsialno-psykholohichna pidtrymka adaptatsii veteraniv ATO: posibnyk dlia veduchykh hrup [Socio-psychological support for the adaptation of anti-terrorist operation veterans: a guide for leading groups]. Lviv: Instytut psykhichnoho zdorovia Ukrainskoho katolytskoho universytetu [in Ukrainian].

Onishchenko, N. V. (2015). Osnovni etapy perezhyvannia psykhichnoi travmy [Main stages of experience of mental trauma]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy*. 3 (46), 225-231 [in Ukrainian].

Leontev, A. A. (2001). Deiatelnыi um (Deiatelnost, Znak, Lychnost) [Active mind (Activity, Sign, Personality)]. Moscow: Smыsl [in Russian].

Leontev, A. N. (1979). Psykholohyia obraza [The psychology of the image]. *Vestn. MHU*. 14. Psykholohyia, 2, 3-13 [in Russian].

Lersh, F. (2001). Rozuminnia osoby u psykholohii [Understanding the person in psychology]. *Humanistychna psykholohiia: antolohiia* (Vols. 1). (pp. 93-109). Kyiv: Pulsary [in Ukrainian].

Lozova, O. M. (2007). Psykhosemantyka etnichnoi svidomosti [Psychosemantics of ethnic consciousness]. Kyiv: Osvita Ukrainy [in Ukrainian].

Masliuk, A. M. (2011). Perezhyvannia liudynoiu dovhotryvaloi fiziolohichnoi depryvatsii (na materialakh holodomoriv v Ukraini) [Human experience of long-term physiological deprivation (based on the Holodomor in Ukraine)]. Nizhyn: Lysenko M. M. [in Ukrainian].

Masliuk, A. M. (2007). Teoretychnyi analiz problemy perezhyvannia [Theoretical analysis of the problem of experience]. *Aktualni problemy psykholohii*. Kyiv: Hlavnyk, (Vols. 10), 1, 176–182 [in Ukrainian].

Frumkyna, R. M. (2001). Psykholynhvystyka [Psycholinguistics]. Moscow: Akademyia [in Russian].

Yevchenko, I. M. & Masliuk, A. M. (2020). Porivnialnyi analiz kontseptu «khlib» dlia svidkiv holodomoru ta yikh nashchadkiv [Comparative analysis concept «bread» for witnesses of the holodomor and their descendants]. *Psykholohichnyi chasopys*. 1, 6. Kyiv : Instytut psykholohii imeni H. S. Kostiuka Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy, DOI: https://doi.org/10.31108/1.2020.6.1.13 [in Ukrainian].

Iryna Yevchenko

PhD in Psychological Sciences, associate professor of Psychology Kyiv National University of Trade and Economics, Kyiv (Ukraine)

Andrii Masliuk

Doctor in Psychological Sciences, Senior Researcher, Senior Researcher at the O. Synytsa Laboratory of Psychology of Studies G. S. Kostiuk Institute of Psychology National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv (Ukraine)

PERCEPTION OF THE WORD-STIMULUS «LIFE» WITNESSES OF THE HOLODOMOR AND THEIR DESCENDANTS

ABSTRACT

The article contains the results of a comparative analysis of the associative series on the word-stimulus of «life» of famine witnesses and the descendants of famine witnesses in Ukraine.

The scientific approaches to determining the features of traumatic situations, the consequences of traumatization have been considered. The analysis of modern scientific works devoted to the problems of studying traumatic events, suggests that «unprocessed» trauma adversely affects the personal development of the personality and, accordingly, the consequences of traumatization affect future generations.

In order to identify the peculiarities of the perception of the word-stimulus of "life" by the descendants of famine witnesses, an empirical study was conducted in which three groups of descendants of the famine witnesses were identified: potential children of the witnesses to the famine (1st generation), potential grandchildren of the witnesses to the famine (2nd generation), potential right-wing victims (3rd generation). The participants of the survey knew about the events of the Holodomor in Ukraine, and a significant part received this knowledge not only in educational institutions, but also in their own families.

The analyzed results were compared with the re-

DOI (Article): https://doi.org/10.31108/1.2021.7.9.4
© Iryna Yevchenko, Andrii Masliuk

ISSN 2414-0023 (Print)
ISSN 2414-004X (Online)
ІНСТИТУТ ПСИХОЛОГІЇ імені Г.С. Костюка
PSYCHOLOGICAL JOURNAL
DOI (Issue): https://doi.org/10.31108/1.2021.7.9
Volume 7 Issue 9 (53) 2021

sults of the witnesses to the famine on the word-stimulus «life», which were obtained by one of the authors during the previous psychological research.

According to the empirical research, we can say that the associative field of the word-stimulus of «life» in the witnesses to the famine and their descendants has significant differences. For the witnesses to famine and the descendants in the 1st generation, the associations with the word stimulus «life» have a more negative load, that is, the witnesses to the famine and the descendants in the 1st generation perceive life as complicated, more prone to disappointment. The representatives of the II and III generations have managed to rethink their attitude towards life, so they are attuned to a positive perception of life events.

The third generation pays the greatest attention to the time perspective of life, although age features contribute to the sharpened attitude to life events as something mythical, mysterious. According to the results of the study, we cannot unambiguously state the reduction of the traumatic impact of the Holodomor events in Ukraine with each future generation, so additional psychological research is needed.

Keywords: life, trauma, famine, experiences, descendants of witnesses to the famine.

Ирина Евченко

Кандидат психологических наук, доцент кафедры психологии Киевского национального торгово-экономического университета, г. Киев (Украина)

Андрей Маслюк

Доктор психологических наук, старший научный сотрудник, старший научный сотрудник лаборатории психологии обучения им. И. О. Синицы Института психологии имени Г. С. Костюка Национальной академии педагогических наук Украины, г. Киев (Украина)

ВОСПРИЯТИЕ СЛОВА-СТИМУЛА «ЖИЗНЬ» СВИДЕТЕЛЯМИ ГОЛОДОМОРА И ИХ ПОТОМКАМИ

АННОТАЦИЯ

Статья содержит результаты сравнительного анализа ассоциативного ряда на слово-стимул «жизнь» свидетелей голодомора и потомков свидетелей голодомора в Украине. Рассмотрены научные подходы к определению особенностей травмирующих ситуаций, последствий травматизации. Анализ современных научных работ, посвященных проблематике изучения травмирующих событий, позволяет утверждать, что «непроработанная» травма губительно влияет на личностное развитие человека и, следовательно, последствия травматизации сказываются на грядущих поколениях.

С целью выявления особенностей восприятия слова-стимула «жизни» потомками свидетелей голодомора было проведено эмпирическое исследование, в ходе которого выделены три группы потомков свидетелей голодомора: потенциальные дети свидетелей голодомора (первое поколение), потенциальные внуки свидетелей голодомора (второе поколения), потенциальные правнуки свидетелей голодомора (третье поколение). Участники опроса знали о событиях голодомора в Украине, а значительная часть получили данные знания не только в учебных заведениях, но и в собственных семьях.

Проанализированные результаты сравнили с результатами свидетелей голодомора на слово-стимул «жизнь», полученных Маслюком А. Н. в ходе предварительного исследования.

По результатам эмпирического исследования мы можем констатировать, что ассоциативное поле слова-стимула «жизнь» у свидетелей голодомора и их потомков имеет существенные отличия. Для свидетелей голодомора и потомков в первом поколении ассоциации на слово-стимул «жизнь» имеют более негативную нагрузку, то есть свидетели голодомора и потомки в первом поколении воспринимают жизнь как сложную, чаще склонны к разочарованиям. Представителям второго и третьего поколения удалось переосмыслить отношение к жизни, поэтому они настроены на позитивное восприятие жизненных событий. Временной жизненной перспективе наибольшее внимание уделяет третье поколение, хотя возрастные особенности способствуют обостренному отношению к жизненным событиям как к чему-то мифическому, таинственному. По результатам исследования мы не можем однозначно констатировать уменьшение травмирующего влияния событий голодомора в Украине с каждым грядущим поколением, поэтому необходимо проведение дополни-

DOI (Article): https://doi.org/10.31108/1.2021.7.9.4
© Iryna Yevchenko, Andrii Masliuk

ISSN 2414-0023 (Print)
ISSN 2414-004X (Online)
PSYCHOLOGICAL JOURNAL
DOI (Issue): https://doi.org/10.31108/1.2021.7.9
Volume 7 Issue 9 (53) 2021

тельных психологических исследований.

Ключевые слова: жизнь, травма, голодомор, переживания, потомки свидетелей голодомора.

How to cite (як цитувати):

Yevchenko, I., Masliuk, A. (2021). PERCEPTION OF THE WORD-STIMULUS «LIFE» WITNESSES OF THE HOLODOMOR AND THEIR DESCENDANTS. PSYCHOLOGICAL JOURNAL, *7* (9), 48-60. https://doi.org/10.31108/1.2021.7.9.4

Подання статті: 05.07.2021
Дата рекомендації до друку: 25.08.2021
Дата оприлюднення: 30.09.2021

© Iryna Yevchenko, Andrii Masliuk